

QURILISH KORXONALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA KLASTERLARNI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Doktarant, Arifdjanova Zilola Dilshadovna
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti, O'zbekiston
E-mail: zilolaarifdjan@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada qurilish korxonalari samaradorligini oshirishda klasterlarni tashkil etish va ularni boshqarish, shuningdek, klasterlar nazariyasining nazariy-uslubiy asoslari bayon etilgan hamda O'zbekistondagi qurilish klasterlari tizimini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: klaster, klaster nazariyasi, raqobatbardoshlik, korxonalarning tashkiliy tuzilmasi, qurilish, qurilish materilalari, boshqaruv samaradorligi, innovatsiya.

Dunyoda qurilish sohasi juda tez rivojlanib, boshqa sohalarning ham rivojlanishiga sezilarli darajada o'z ta'sirini ko'rsatadigan sohalardan biridir. Shuning uchun, qurilish sohasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, jumladan, qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish, uning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish, boshqaruv xodimlari salohiyatidan oqilona foydalanishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Dunyo mamlakatlarida qurilish sohasiga talabning yildan yilga keskin oshishi sababli, qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish bo'yicha ham yanada ko'proq ilmiy izlanishlar olib borish kerak ekanligini ko'rishimiz mumkin. Shuning uchun jahon iqtisodiyotini rivojlantirishda qurilish sohasi mamlakatlarning asosiy infratuzilmalarini tashkil etganligi sababli, bu sohada boshqaruv samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida integratsiyalashuv hamda raqobatchilik jarayonlarining rivojlanishi qurilish sohasida an'anaviy boshqaruv tizimlaridan voz kechib, glaballashuv hamda xalqaro raqobatning kuchayishi jarayonida klaster tizimlarini tashkil etishga bo'lgan talabni oshishiga olib kelmoqda. Masalan, Toshkent va Navoiy viloyatlarida shunday klasterlar tashkil etilgan bo'lib, qurilish konstruksiyalarining 80 foizini o'zida ishlab chiqaradi va pudrat ishlarini ham o'zi bajaradi [1]. Shu va boshqa holatlar respublikamizning qurilish sohasida klaster tizimlarini tashkil etish dolzarbligini belgilaydi.

Klaster tizimini joriy etish va boshqarish masalalari bo'yicha ko'plab xorijlik mutaxassis-olimlar o'z fikrlarini bildirib o'tishgan. Xususan, klaster atamasi iqtisoddan oldin bir qator tabiiy fanlarda keng qo'llanilgan. Birinchi marta "klaster" atamasi matematikada 1930 yillarning oxirida ishlatilgan bo'lsa, noorganik kimyoda bu tushuncha turli xil miqdordagi metall atomlarini o'z ichiga olgan kimyoviy birikmalar sinfini bildirgan. Klaster fizikasi zamonaviy fizika fanining eng jadal rivojlanayotgan sohalardan biriga aylandi.

Klaster ma'lum va cheklangan hududda joylashgan o'zaro bog'langan korxonalarining iqtisodiy aglomeratsiyasi sifatida 18-asr boshlarida kichik hunarmandchilik ishlab chiqarish hukmronlik qilgan davrlardan beri ma'lum bo'lgan. Shuningdek, sanoatning jadal rivojlanishi, yangi sanoat markazlarining shakllanishi, XX asr boshlarida sanoatni mahalliyashtirishga ixtisoslashtirilishi klasterlar haqidagi ilk g'oyalarning shakllanishiga hissa qo'shdi.

Klaster nazariyasining uslubiy rivojlanishiga M.Veber, A.Lesh, A.Smit, D.Rikkardo, E.Xeksher va B.Olin, F.List, S.Koen, V.Izard, J. Shumpeter, N.N. Baranskiy, N.N. Kolosovskiy va boshqalar sezilarli hissa qo'shgan[2]. Mazkur mualliflarning tadqiqotlari muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, klaster nazariyasining takomillashiga, uning tashkil topishi va rivojlanishiga katta hissa qo'shdi.

Shunday qilib, klaster nazariyasi yaqinda paydo bo'lganiga qaramay, u tizimli ravishda o'sib borayotgan mamlakatlar, tarmoqlar va mintaqalar spektrida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiyot fanlari nazariyotchilarining soni ortib borayotgani tomonidan kontseptsiyani doimiy ravishda qo'shish va takomillashtirish, klaster tuzilmalaridan foydalanishning yangi imkoniyatlari va

afzalliklarini ochib berish, shuningdek, ularni shakllantirish va faoliyat yuritishda ilgari o'rnatilgan yondashuvlarni o'zgartirish jarayoni mavjud.

Shuni ta'kidlash kerakki, shiddat bilan o'zgarib borayotgan bugungi bozor sharoitida klasterlarni boshqarish masalasiga yangicha nigoh bilan qarashni talab qilmoqda. Qurilishda klasterlarning tashkil etilishi raqobatchilik muhitini, shuningdek, o'z navbatida qurilish mahsuloti va xizmatlari sifatini doimiy oshirib borishni talab etgan holda ularni raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlarda ta'kidlanishicha zamonaviy jamiyatda klaster tushunchasi ko'pincha milliy va mintaqaviy ko'rinishlari ajratib ko'rsatiladi. O'rganishlarning ko'rsatishicha, dastlab milliy klasterlarning shakllanishi sanoat tarmog'ida keng tarqalgan. Ammo bugungi davrda klaster tizimini tashkil etish nafaqat qurilish sohasida balki ishlab chiqarish tarmoqlaridan tashqari xizmatlar ko'rsatish sohasiga kiruvchi – sog'liqni saqlash, turizm, ta'lim va h.k.larda ham dolzarbligi oshib bormoqda.

Adabiyotlar tahliling ko'rsatishicha, "Klaster" tushunchasiga asosan uch xil yondashuv mavjud:

- uncha katta bo'lmagan hududda yirik korxonalar yoki kompaniya atrofida jamlangan xo'jalik sub'ektlari;

- tadqiqotdan to'zahiralar ta'minoti, savdo va undan keyingi xizmat ko'rsatishgacha to'la-to'kis qamrab olingan, ishlab chiqarishning barcha bosqichlarini birlashtirgan, ma'lum mahsulot yaratishda qatnashuvchi korxonalar va tashkilotlarning vertikal texnologik tizimidagi jamlanmasi;

- soha klasteri.

Hozirgi davrda qurilish mahsulotlarining ham sifatini oshirish ham uning tannarxini kamaytirishni ta'minlashda qurilish klasterlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan qurilishda yuqori sifatni, shuningdek, qurilish sohasi takomillashtirish, qurilish materiallari, qurilish narxlarining arzonlashishini ta'minlashda qurilish klasterlarini joriy etishi lozim bo'ladi.

Ilmiy izlanishlar natijasi iqtisodiyot tarmoqlarida klasterlashtirish bilan bog'liq jarayonlar davlat va xo'jalik organlari, mos yetakchi fan va oliy ta'lim muassasalari hamda biznes jamoatchiligi jamoaviy uyg'unlashuvi bilan masalalarga kompleks yondashuvda shakllantirilishi maqsadli ekanligini ko'rsatdi. Chunki ushbu faoliyatda paydo bo'ladigan hududiy, tarmoq yoki uning ayrim sohasiga xos nazariy, uslubiy va amaliy muammolar "inson kapitali", ya'ni insonlarda jamlangan qobiliyat, malaka va maqsadlar zahirasi soha va sohalararo ichki, tashqi integratsiyalashuvning kuchayishi bilan paydo bo'lgan innovatsion muhitda "ilm orqali bilim" tamoyili qonuniyatiga ko'ra kontsentratsiyalashgan bilimlardan o'z o'rnida foydalanish bilan tasdig'ini topadi.

Mamlakatimizda klasterlar bilan bog'liq ilmiy izlanishlar boshlanishi 2000 yillarga to'g'ri keladi, bu boradagi ilmiy-amaliy ishlar esa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish borasida barcha sohalarda keng ko'lamlil islohotlar olib borish bilan boshlandi. Mazkur jarayonlar bilan bog'liq texnopark, texnopark, klaster kabi qator tushunchalar turmush tarzimizga kirib keldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qurilish tarmog'ini modernizatsiya qilish, jadal va innovatsion rivojlantirishning 2021-2025 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6119 sonli Farmoni hamda 2021 yil 2-dekabrda «Qurilish materiallari sanoatini rivojlantirish va aholini uy-joy bilan ta'minlash masalalari» bo'yicha videoselekr yig'ilishida Toshkent va Navoiy viloyatlarida tashqari har bir viloyatda qurilish klasterlarni tashkil etish vazifasi yuklatildi [1].

Shuningdek, Oxirgi uch yilda 210,0 ming oilaga 33,0 trillion so'mlik ipoteka kreditlari ajratilib, ehtiyojmand 73,0 ming oilaga boshlang'ich badal va foiz to'lovlari uchun 1,3 trillion so'm subsidiya berildi. Sohaga bozor tamoyillari joriy qilinib, yuzlab xususiy buyurtmachi kompaniyalar shakllandi. Seysmik xavfsiz va energiya tejankor yig'ma temir-betonli ko'p qavatli uylarni qurish bo'yicha 11 ta yirik klaster paydo bo'ldi. Joriy yil mamlakatimizda uy-joy qurish hajmi 1,5 baravarga oshirilib, 90 mingtaga yetkazish rejalashtirildi [2].

So'nggi bir necha yillardagi hayotiy jarayonlar mamlakatimizdagi klaster sohalarning mavjud muammolarini jamoatchilik tomonidan teran anglanishi, ularning yechimiga jamoaviy

uyg'unlashuvdagi yondashuv, xom ashyo, energiya va mehnat zahiralardan samarali foydalanib, tashabbuskor mutaxassislarning faol bilimlari almashinuviga asoslangan mustahkam ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va muayyan texnologik tizimga birlashgan ishlab chiqarish tuzilmasi o'zaro ishonchli hamkorligi ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa qilib aytganda, klasterlar innovatsion, raqobatbardosh va samarali iqtisodiyotning shakllantirilishi zamonaviy iqtisodiy vositachisi, yaratilgan tayyor mahsulotlarning iste'molchigacha yetib borishini, ishlab chiqarish kuchlarining yuksalishini, ishlab chiqarish hajmining o'sishini, sog'lom ishlab chiqarish munosabatlari hamda samaradorlikni ta'minlovchidir. Mazkur klasterlarda sohalarning ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyalashuvi bilan bir qatorda, soha kichik korxonalarining manfaatli kooperatsiyasi, sohalararo ichki va tashqi integratsiya elementlari ham yuksalishiga zamin yaratadi.

Iqtisodiy rivojlanishda va innovatsion faoliyatni faollashtirishda klasterlarning roli ko'plab iqtisodiy tadqiqotlarda qayd yetilgan bo'lsada, ammo jahon fanida klasterlarning yagona nazariyasi hali rivojlanmagan.

Eng yaxshi xorijiy tajribani o'rganishni hisobga olgan holda tashkilotlar kooperatsiyasi asosida klaster qurilish tizimini (ishlab chiqarish-qurilish, investitsiya-qurilish va loyiha-qurilish klasterlari) joriy etish.

Klaster usulida tajriba almashish hamda qurilish-montaj jarayonlarining alohida yo'nalishlari bo'yicha ustalar va tor malakali mutaxassislarni o'qitish tizimini tatbiq qilish.

Xorijiy tajribani o'rganish asosida respublika hududlarining ehtiyojiga qarab klaster hamkorligi (ishlab chiqarish-qurilish, investitsiya-qurilish va loyiha-qurilish klasterlari) uslubiyatini ishlab chiqish.

Ikkinchi bosqichda klaster hamkorlikni qurilish, loyihalashtirish va birgalikda investitsiyalash yo'nalishlari bo'yicha kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон газетасининг 2021 йил 3 декабрдаги №244 – сони. «Аҳоли ва қурилиш ташкилотлари янги имкониятлар берилади» – Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 – декабрдаги «Қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш ва аҳолини уй-жой билан таъминлаш масалалари» бўйича видеоселектр йиғилиши.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида “Янги Ўзбекистон” массивларида уй-жой қурилиши ва 2023 йил учун ипотека дастурини амалга ошириш бўйича устувор вазифалар юзасидан видеоселектор йиғилиши. https://t.me/Press_Secretary_Uz/3027.

3. Бондаренко Н.Е. Кластерная теория экономического развития: история становления и формирования// Международный научный журнал «Символ науки», 2016 №2 – С.116-120.

4. Ф.Рахимов, Б.Усмонов, Х.Кушиев. Кластер назарияси ва унга амалий ёндашувлар// http://mineconomy.uz/uploads/КЛАСТЕР_2020.